

УДК [821.162.1-83.09+821.162.3-83.09]"15/16"Б.Папроцький

“ЗАПОВІТ ОДНОГО СТАРЦЯ” БАРТОЛОМЕЯ ПАПРОЦЬКОГО ПОЛЬСЬКОЮ ТА ЧЕСЬКОЮ МОВАМИ

Клавдія КОЧУР-ЛЕЙК

Щецінський університет
ал. П'ястів, 40 Б, Щецін, 71-065 (Польща), e-mail: klkoczur@wp.pl
Інститут слов'янської філології

У статті порівнюються твори Бартоломея Папроцького “Testament starca jedne-
go” та його ж чеська версія “Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn”,
встановлюються подібності і відмінності між ними.

Ключові слова: ренесанс, діалог, культура, польська література, чеська
література, макаронізм, святе Письмо.

Бартоломей Папроцький жив і писав на межі XVI–XVII ст., а його багата спадщина охоплює генеалогічні праці, принагідні поетичні й сатиричні твори, панегірики, памфлети, релігійні полеміки тощо. Багато років письменник змушений був перебувати у політичній еміграції на Чеських Землях, що стало наслідком його журналістської і політичної діяльності під час вільних виборів у Польщі в 1587 р. Будучи прибічником роду Зборовських і прихильником кандидатури ерцгерцога австрійського Максиміліана як претендента на польський трон, Папроцький виступав з пасквілями проти головного супротивника Яна Замойського, який підтримував Сигізмунда III Вази. Свої памфлети письменник зібрав у написаній прозою брошурі з 1587 р. “Попередження або пересторогу добродієчному польському народові і усіляким станам князівства литовського наймиліший слуга і брат цьому міжцарствію дає”, а також у віршованому творі з 1588 р. “Пам'ять про смуту в Польщі, двома партіями учинену в 1587 році, наслідки якої з часом все гірші і до великої шкоди Речі Посполитій призвели”. Після битви під Бичиною, а отже, перемоги партії Сигізмунда III Вази, Бартоломею Папроцькому довелося виїхати з батьківщини. Письменник сховався на Моравах, де знайшов притулок при дворах моравських вельмож, тривалий час гостював також у єпископа Станіслава Павловського. Там Папроцький присвятив себе письменству і генеалогічним дослідженням. Після смерті єпископа місцем свого проживання обрав Чехію, де надалі займався літературною творчістю¹.

Чеською мовою Бартоломей Папроцький опублікував 26 творів. Одним з них є “Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn třem synům nepořádně se chovajícím, tak aby nejhorší z nich v statku jeho nedědil. Pročež oni dali se v soud, jedenkaždý, aby dědicem zůstal po otci, skutky své shvalující a druhého zlehčující. Z čeho jedenkaždý naučit se muže, jak se ma vystříhat marnosti”^{*}. Цей твір був виданий у Празі в 1600 р., а до порушеної у ньому теми Папроцький

¹ Padlo J., Piątkiewicz A. Polski słownik biograficzny. T.25. Wrocław, 1980. S.177–178.

^{*} “Заповіт, учинений одним старцем трьом синам, що непорядно поводитися, так, аби найгіршому з них його спадку не дісталось. Через це вони подали в суд, кожен, щоб стати спадкоємцем батька, свої вчинки похваляючи, а інших осуджуючи. З цього кожен навчитися може, як потрібно остерігатися мarnoti”.

звернувся ще раніше польською мовою в творі “Testament starca jednego, który miał trzech synów: z których jeden pijaństwem, drugi nierządną miłością, trzeci się kosterstwem bawił. Tych nie mogąc już w niemocy inaczej skarać, rozkazał, aby gorszy z nich w dobrach jego po śmierci nie dziedziczył. Nowo z łaцінського języка na polski przełożony roku 1587”^{***}. Судячи з заголовка, це був не оригінальний твір Папроцького, а переклад з латини. Дослідники встановили, що польський автор наслідував працю видатного представника пізнього італійського гуманізму, Філіпа Бероальда старшого “Declamatio ebriosi, scortatoris et aleatoris” з 1499 р. До того ж, як виявилось, Папроцький був не першим, хто здійснив чеську переробку цього твору. Ще раніше чеською мовою латинський твір переклав Мікулаш Конач з Годішкова² й опублікував у 1527 р. під заголовком “Philipa Beroalda Bononského proti frejřím, vožralcóm, kostkářóm a vrhcábnikóm řeč příkladná, kterůž se hanebnosti freje, vožralství a her kostečných tak užitečně a potřebně jako duvodně a důvtipně oznamuji”^{***}. Отже, суперечку трьох братів за батьківський спадок чеська література знала ще за 70 років до Папроцького. Мілан Копецький зіставив переклад Папроцького з версією Конача і з латинським оригіналом. При цьому він виявив, що переклад Конача дослівний, натомість, версія Папроцького значно відходить від оригінальної. Папроцький у багатьох місцях текст скорочував, в інших, навпаки, надмірно його доповнював, до того ж деякі фрагменти залишав латиною або додавав розлогі латинські пасажі, яких не містить оригінал³.

Мета цієї статті – порівняння твору Папроцького, опублікованого чеською мовою “Křaft, jeňž byl od jednoho starce učiněn” з виданою попередньо польською версією “Testament starca jednego” і встановлення подібностей і відмінностей між ними.

Суперечка братів за спадок подана як діалог. Цей жанр має давню і багату традицію, в якій можна відділити два особливі напрями. Один – античний діалог прозою платонівського типу, другий – середньовічний діалог, переважно віршований. В епоху ренесансу діалоги були дуже популярними. Писали їх прозою і віршем; і перші, й другі були дієвою зброєю в боротьбі за засади нового життя у сфері політичної, релігійної чи філософської думки⁴.

“Testament starca jednego” Бартоломея Папроцького – це сатиричний діалог. Автор використав тут тринадцятискладовий вірш з парними римами, здебільшого регулярними. Цей твір створений у початковий період творчості Папроцького під величезним впливом тогочасної польської поезії, передовсім віршованої сатири.

У цей період в Польщі розвивалися два види сатири, які часто перепліталися один з одним. Класична сатира, що зародилася ще в стародавньому Римі, в творчості Горация, Персія [Флака] та Ювенала стала зразком для сатириків епохи ренесансу Клементя Яніцького, Яна Кохановського, Анджея Кшицького. Паралельно з сатирою, яку творила літературна еліта, розвивалася народна сатира, з якою до літератури увійшли представники міського плебсу. Ця сатира була анонімною. Спільнота, яка її творила, поширювала її, змінювала й адаптувала до свого життя, висловлювала в ній свої турботи й радощі. З одного боку, відбувалося значне зниження рівня сатири з огляду на класичні зразки, а з другого – сатиричний стрижень у таких творах ставав гострішим, агресивнішим і безжалісним, хоч інколи слабшим або й зовсім зникав. Саме ці твори стали головним джерелом середньовічного реалізму. Варто пам’ятати, що мета народної сатири – не карати і

© Кочур-Лейк К., 2011

* “Заповіт одного старця, який мав трьох синів: з яких один пияцтвом, другий нечестивим коханням, третій костюми зловживав. Не маючи змоги через недугу вже інакше їх покарати, наказав, щоб гірший з них його майна після смерті не успадкував. Наново з латинської мови польською перекладено 1587 р.”

² Копецький М. Тři kapitoly o české literatuře předbělohorské // Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej poświęcone V Międzynarodowemu Kongresowi Słowistów w Sofii. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1963. S.101–102.

^{***} “Філіпа Бероальда Боронського проти розпусників, п’яничок, гравців та зарозумільців повчальна промова, в якій про ці безсоромні любовні походеньки, пияцтво та гру в кості так повчально і на часі, а також дохідливо й дотепно сказано”.

³ Ibid. S.101–105.

⁴ Krzyżanowski J. W wieku Reja i Stańczyka. Szkice z dziejów odrodzenia w Polsce. Warszawa, 1958. S.97.

повчати, а розважати. Це була карикатура на різні людські вади – пияцтво, фальшивість, лицемірність, балакучість. Як і в ярмарковій літературі, тут не суттєва кінцева мораль. Народна сатира переходила в гумор, часто м’який і невинний. До такої форми викладу в Польщі вдавався Бернат з Любліна. У творах Миколая Рея класична сатира сполучувалася з народною, однак остання часто переважала. У Бартоломея Папроцького трапляються обидва гатунки сатири, проте вони чітко розмежовані. Серйозна сатира, цілеспрямована, що свідомо боролася з конкретними явищами громадського життя, властива його геральдичним і публіцистичним працям. Крім того, він писав твори, матеріал до яких черпав з народної літератури – в них з’являлася дошкульна критика жіночої статі⁵ або також, як у випадку з “*Testamentem starca jednego*” – критика чоловічих вад⁶.

У чеському діалозі “*Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn*” польські вірші Папроцький замінив риторичною прозою. Таким чином письменник хотів пристосувати свій твір до чеських читачів, їхніх призвичаєнь й очікувань, оскільки чеська словесність цього періоду відзначалася практицизмом, спрямованістю до потреб життя, зв’язком з актуальною суспільною й ідейною проблематикою. В ній переважали твори з дидактичною, моралізаторською функцією. Поезію, найбільше пов’язану з гуситською традицією, репрезентували релігійні гімни. Форма пісні була характерною й для *пренагідної* поезії, що реагувала на суспільні і релігійні події⁷. З огляду на ці чинники, Папроцький відмовився від поезії на користь прози. Величезний вплив на творчість письменника в цей період мало його оточення, переважно духівництво і католицька шляхта. Під їхнім впливом його творчість влилася в течію свідомого контрреформаційного католицизму⁸. Суттєвим було і те, що життя поглинутої релігійними війнами чеської шляхти, з якою Папроцького поєднували близькі контакти, значно відрізнялося від заживання “золотої свободи” польськими дворянами. Всі ці обставини вплинули на те, що Папроцький свої твори, видані після 1600 р., стилізував як теологічні трактати, порушуючи в них серйозні релігійні питання.

“*Testament starca jednego*” присвячений панові Станіславу Луговському з гербу Любич. У “Гербах польського лицарства” Папроцький пише про нього: “Рід Луговських стародавній і оселений в Луковському повіті. Станіслав Луговський був мого віку, з молодих років своїх на Поділлі на лицарському хлібі пробавлявся, в значних клопотах з супротивниками бував і доволі мужньо собі з ними радив”⁹.

У віршованій передмові Папроцький висловлює подяку Луговському за надані ласки і бажає йому “міцного здоров’я і всілякої фортуни, якої [він] собі зичить від Пана Бога”. Звертаючись до Луговського, Папроцький вживає фамільярну форму “*Стахніку*” (“*Stachniku*”), що свідчить про їх приятельські стосунки. Про себе автор говорить, що його рука до шаблі ослабла, тому замість зброї взявся за перо. Згадує також славне минуле свого благодійника, який вже зараз також живе інакше, ніж у віці юнацькому: “*Jakoś młodość z niemałą twą pochwałą trawił / I na znacznych posługach ojczyzny się bawił / Gdyś Tatarskim narodom zastępował szlaki / Tego masz na swym ciele wiecznie trwale znaki / A gdyśmy pokojem poczęli się bawić / Pocznę tu o przygodach różnych wiele prawić*”.

⁵ Антифеміністські сатири Папроцького – це видані в 1575 р. “Десять заповідей чоловіка, які кожна поштива та добродесна дружина повинна знати, А по Божих заповідях першою має бути про них її думка, пильно в серці своїм їх берегти, і ніколи не повинна їх змінювати. Зібрані з різноманітних творів Філософів і Святих Докторів. – Маш також Десять заповідей дружини, придуманих нею, які кожен Чоловік повинен прочитати”, а також у 1590 р. “Наука Різних Філософів про обрання дружини, а також, що молодим людям одні радять, другі також одраджують одружитися, розповідаючи їм різноманітні причини до цього, коротким віршем з латинської мови на польську скрупульозно зібрана”.

⁶ *Krejčí K. Bartoloměj Paprocki z Hlohohol a Paprocké Vůle. Praha, 1941. S. 117–118.*

⁷ *Magnuszewski J. Historia literatury czeskiej. Wrocław, 1973. S. 60–83; Měšťan A. Polska i Polacy w piśmiennictwie czeskim XVI wieku // Pamiętnik Słowiński. 1965. T. XV. S. 108.*

⁸ *Krejčí K. Bartoloměj Paprocki z Hlohohol a Paprocké Vůle. S. 61–63.*

⁹ *Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane: Roku Pańskiego 1584. Wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego. Kraków, 1858. S.434.*

Твір розпочинається промовою батька трьох синів, з яких один є п'яницею, другий – розпусником, третій – гравцем. Батько перед смертю залишає їм заповіт “для інших поліпшення явно складений”, оскільки, згідно з його останньою волею, найгірший з синів має бути позбавлений спадку. Отже, справу спадку розглядає суд. Спочатку найстарший з них, виступаючи перед суддею, каже, що його провина є найлегшою, а гріхи братів набагато серйозніші. Потім два молодші брати представляють аргументи, що звинувачують п'яницю і ведуть власний захист. Мовці наводять цитати й приклади з античних творів. Суть їхніх висловлювань Папроцький представляє у формі улюблених афоризмів і максим. Суддя не прийняв рішення, тому після “короткої науки про виховання синів” Папроцький додає ще “коротку настанову для судді”, в якій просить, щоб той зупинив поширення “цього гидкого неподобства”, як він називає пияцтво, розпусту і азарт. На завершення автор сам звертається до читача.

“Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn” містить розлогу посвяту Папроцького одному з видатних представників чеської католицької шляхти: “Високо уродженому пану Кшиштофові з Лобковіц, його милості римського цісаря радцю і найстаршому (судовому) виконавцю, найвищому гофмейстеру та камермейстеру чеського королівства та верхникові над підданими в празькому граді поселеними”. Папроцький прославляє свого мецената і рід Лобковичів¹⁰, описуючи їхні заслуги перед католицькою церквою. Пояснює також, що книга має бути дзеркалом для всіх, хто веде таке ж життя, як ці три брати. Автор висловлює надію, що дехто з них відмовиться від поганої поведінки, а крім того, інших від цього відводитиме. Твір розпочинає промова брата-п'яниці, після неї йде відповідь на його обвинувачення, сформульована двома іншими братами. Вердикту судді, хто з трьох братів гідний спадку, тут, як і в польській редакції, немає. Це, ймовірно, спричинене тим, що гуманістичний діалог полягав у обміні поглядами, саме ж рішення залишалось читачеві. Наприкінці Папроцький вміщує вирок судді, що по черзі засуджував кожного з братів.

У “Testamencie starca jednego” найстарший брат-п'яниця розпочинає свою промову, висловлюючи жаль, що повинен виступати проти своїх братів. Говорить, цитуючи святе Письмо: “*Życzylbym ja był sobie tego bracia mili / Iżebyśmy w miłości w zgodzie takiej żyli / Jakiej chce Bóg przedniejszy ojciec z nas każdego / Mówiąc: miłuj każdy z was jak siebie samego*”. Оскільки ж не може піти проти волі батька, просить суддю про справедливий вирок. Потім із самозамилуванням розповідає про свій гріх, стверджує, що його провина перед батьком щонайменша: “*Ja ze wszystkich najmniejszą przypadłem mu winę / Tego tu dostateczną rozpowiem przyczynę / Idę tam rad, kędy wiem truneczek łagodny / Zwłaszcza kiedy baczę czas, do tego podobny / Nie bawię się nierządem, ni żadnemi zbytki / Napiwszy się idę spać toć występki wszystkie*”. Продовжує, нахваляючи вино: “*Bez wina nie może być najmniejsza biesiada / nie może być msza święta ni mądra porada / patrzcież, że to podpora jest zdrowia naszego / I ozdoba dowcipu rzec musim każdego*”. До цього додає, що ще в давні часи люди пили вино, наводить приклади добродесних мужів, філософів, поетів і впливових владців, які насолоджувалися цим напоєм: “*Bo biskupi opaci i zakonnik każdy / Tego trunku milego rad używa zawždy / Wszyscy wojewodowie, wszyscy kasztelani / Ten co o wino nie dba bardzo u nich tani*”. Потім переходить до звинувачення братів. Критикує брата за те, що погруз у розпусті: “*Więc k temu wolnym będąc w niewolę się wdawa / cięższym niż okowany snadź się więźniem stawa / Kiedy sobie k woli co każe pani czynić / Każe dać, daj każeli bywaj albo wynidź*”. Наводить слова мудреців, які говорили, що “за цю мерзотну розпусту не має нічого гіршого”, а також тих, які через розпусту добре ім'я втратили. На завершення звертається до брата, щоб не ображався на нього за цю промову, бо сказане – чиста правда. Після того переходить до звинувачення другого брата, переконує його, що гра в кості дуже шкідлива, призводить до крадіжок і вбивств: “*Wiecie jako kosterstwo jest bardzo szkodliwe / Które dawa tytuły wszystkie nie uczciwe / Pospolicie z takiego złodziej, zbójca bywa / Kiedy który takowej swej woli używa*”. Знову

¹⁰ Про рід Лобковичів див. також: *Paprocký B. Diadochos id est successio: jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcybiskupův pražských a všech třech stanův slavného království českého, to jest panského, rytířského a městkého, krátce sebraná a vydaná. T. I. Ks. 2. Praha, 1602. S. 118–133.*

наводить приклади з творів стародавніх мудреців, які описували, як цей гріх руйнує людям життя.

У творі “Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn”, як і в польській версії, найстарший брат неохоче виступає проти братів: “*Proti nimžto povstati ač velmi věc jest nenáležitá i mně k vykonání dosti odporná, poněvadž toho křesťanská láska zbraňuje*”. Розповідь п’яниці про власний гріх переплітається з обвинуваченнями на адресу братів. Співвіднівши свою ваду з їхніми провинами, він хоче показати, що в його поведінці немає нічого поганого, а отже, не заслуговує на покарання: “*mne obveseluje truňk dobrého vína a jakáž v tom jest šerednost, jaké prohřešení, jaká nemravnost*”, це повторює і далі: “*Na mne vzhledajíc mám dobrou naději, že neprovedu pře, jakožto ten, kterýž v tom nemá žádné hanby ani hříchu, když truňkem své smutné srdce obveseli. V tom nevidím žádné šerednosti, žádné nemravnosti*”. Тому більше уваги приділяє критиці розпусти та гри в кості. Наводить численні цитати зі святого Письма, часто вставляє речення на зразок: “*Pán Bůh tak přísně zapověděti ráčil*”, “*Slova Božská takto znějí*”. Як і в польському тексті, п’яниця зазначає, що поважні й шановані люди також є любителами вина: “*Co mám tu připomínati velikomocné potentáty, válečné krále, biskupy, opaty, moudrce vznešené*”. Отже, на його думку, не треба соромитися своєї залежності від цього напою: “*Nemám se tehdy zač stydět, soudcové, že víno piji, vide že i vzácní a nejřednější lidé je pijeli*”. Старший брат навіть згадав десять “Заповідей”, де є заповідь “не перелюбствуй”, але нема заборони пиття, тому не його поведінка суперечить волі Бога, а огидні вчинки брата-розпусника: “*Hanební jsou skutkové tvoji, proti božskému povstávaš příkazání*”, “*vzhledni na ty ohavné milování, zdali není proti vůli božské*”. Засуджує його також за те, що не панує над своїми думками, бо “*mysl jeho přibitá jest hřebem Kupidynovým u dveří zamilované nevěsty*” і далі: “*nevládne teměř myslí svou, vždycky ona u milé jest, vždycky jeho k ní potahuje, tak, že sám o sobě slova onano příhodně říci může*”. Вживає міцних висловів, описуючи невірне кохання, в обранні поганой дороги звинувачує жінок: “*Nenasycené jest to hovado, nemá žádné konce, čím více dáš, tím více požádá. Nic tu neprospějí slova onoho moudrého krále Šalomouna, mluvícího, že dost jest dáti obecné žince kus chleba málo to na ní jest, vždycky ona stříbrného pozdravení od svého milovníka vyhledává a vždy ustavičným bráním měsíc vyprazdňuje, dotud bude objímat, dokud všeho co má nevyloodí pokud peníze v měsíci, dotud dům otvírati poroučí a když již vyprchli věz jistotně že tě do domu nepustí. Mrzuté hovado jest nepoctivá milost, kteráž syny ke všemu zlému přivozuje, tak že dobře napomíná doktor Hugo, kdo se může vystříhat žen vystříhej se*”.

Значно більше місця, ніж у польському тексті, автор відводить жіночій статі, яку вважає причиною усілякого зла: “*Pohlaví ženské, kteréž nejednoho miluje, ale druhému třetímu i čtvrtému jako chytré zvířátko trosky podávajíc, z rozličného kvítí jeden sobě znenáhla vybírá. Odtud a ne odjinud pocházejí krvavé války, odtud plinou mordy odtud nenávisť, hněv i znamenité krve prolití, jaké se někdy stálo přítom slavném městě Troji, u kteréhož Řekové deset let vojensky leželi*”. Потім приступає до опису гріха гравця, наголошує, що це нечесно, що “*kostky, karty dlvná jsou vymyšlení nic jineho jenom rozboje, krádeže a mordy někdy vzbuzují*”. Тих, хто такого прибутку шукає, засуджують Арістотель, Платон та інші філософи. Це шкідлива річ, яка до лиха й злидарства приводить. Повторює за Платоном, що кості вигадав сам диявол, щоб людям дорогу до марнування часу показати. Питає потім брата: “*pověz mi kostkáři zdaliž se toho nestydíš když tebe kostkářem jmenují*” і каже йому, що краще вже бути п’яницею чи розпусником.

Коли п’яниця завершує свою промову, в обох творах слово бере розпусник і разом з гравцем виступає проти “доволі непорядних” слів найстаршого брата. У польській версії гріхородник вживає багато дошкульних слів, в його описі п’яниці ще помітний середньовічний натуралізм, для якого характерні лайливі вислови і промовисті брутальні образи: “*Padwiesz na wznak od razu swego gdzie na gnoju / Leży ze psy, z świniami, by wieprz na pokoju / Pieskowie gębę liżą, świnię w pludrach pyszczą / Łotrzykowie jeśli co w mieszkę pilnie iszczą / By mogli i z koszule radziby go zwlekli / On się potym porwawszy właśnie by pies wściekły / Czego psi nie dojedli z wąsa dogryzuje / A giniany mech trzaską z portek oczesuje / Oczy mu się czerwienią, gęba mu się lyszczę / Bo mu ją maglowali całą noc psi wszyscy*”.

Посилається потім на мудреців, з якими порівнював себе брат-п'яниця, і стверджує, що всі вони не пияцтвом, а іншими вчинками прославилися: *“Nie zawždyć, co ich tu wspominal pijali / Więcej się okolo spraw pocziwych parali / Dla tych samych na świecie wielkie imię mają / A pewnie nie z pijaństwa dziś je wspominają”*. Брат-блудник може схвалити пиття, але тільки в міру: *“Przydać ci się to musi pocziwej osobie / I po pracach nieznośnych podweseli sobie / Takowemu ja żadnej nie dawam przygany / Nie może ten być w dobrej sprawie oszukany / Ale co ustawicznie gębę w kuflu moczy / A jako dzban bezdenny tak się wszystko toczy / Takowy Bogu, ludzom musi się ochydzić / Jak plugawą komurką muszą się nim brzydzić”*. Потім розпусник виправдовує свій гріх перед суддею: *“A to czym on mnie stawia tu przed twoim sądem / Zali ci coć je wspomnę zwali to nierządem / Zaś mało krolow zacnych co się tym bawili / A nigdy zacności swej przez to nie tracili”*, захищає також гравця: *“Także i brat, którego ze mną równo sądzi / Rozumiem w przystojności swojej nic nie błądzi / Bo jako o tym wiele dowodnie czytamy / że kostki dla ochłody po swych pracach mamy”*.

У чеському тексті промова розпусника, що є відповіддю його і гравця на обвинувачення п'яниці, позбавлена брутальності. Він говорить, що людина створена з душі і тіла, що нема нічого важливішого і ціннішого, ніж розум, тому треба його берегти, пияцтво ж знищує розум: *“Zatmívá důvtipnost rozumu člověčího obkličuje tmou jasnost jeho”*. Разом з тим вважає, що ні розпуста, ні гра в кості розуму не затьмарюють, натомість *“víme jaký jest člověka ožralého rozum, totiž vínem utopený, zacpaný, zatměný”*, тому: *“mnohem ohydnější jest ožravec, kterýž netoliko dobré jméno a bohatství trátí, ale rozum svůj v niveč obrací, nad cež nemůže být nic horšího”*. При цьому він наводить цитати з проповідей отців Церкви, що засуджували пияцтво: *“Opilství matka jest vši nešlechetnosti, kořen všeliké nepravosti, původ hříchův, skormoucení hlavy, podvrácení smyslův”*. Як і в польському творі, брати підкреслюють, що не мають застережень проти помірнього пиття: *“Cožkoliv od nás mluveno jest to ne proti vínu střídě užívajících mluveno, ale proti vínu nemírně jeho pijících, ktrýžto obyčej ožralcův jest a bratra našeho všech ožralcův vůdčí nejpřednějšího”*. Дивується, що брат-п'яниця згадує великих людей, що мають уподобання до вина, і сміє називатися їх наслідувачем. На його думку, пияцтво насправді є єдиною річчю, в якій їх наслідує, і це не може бути приводом для погорди.

Як уже зазначалося, *“Testament starca jednego”* і *“Kšaft, jenž byl od jednoho starce učipěn”* закінчуються по-різному. У польському тексті суддя не бере слова і не оголошує вироку. Як пише Папроцький, *“wziął sobie na rozmyślanie w czym aż do tego czasu deliberuje: a w tym rozmyślaniu sędziiego namnożyło się wiele zbytków i wszeteczeństwa, na które w tym wieku żaden sędzia egzekucji uczynić nie może”*. Отже, Папроцький стверджує, що виховання синів потрібно починати з молодого віку: *“W tejże proszę cię ćwicz synu z młodości / Chceszli po nich pocięchy doczekać w starości”*. Потім він звертається до судді з проханням не допускати подальшого поширення поганих звичаїв. На завершення за допомогою цитат, почерпнутих від латинських мудреців, сам звертається *“До читача”* і засуджує всіх братів. У свою чергу, *“Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn”* після виступів братів містить *“рішення судді стосовно п'яниці, розпусника і гравця справедливе і слушне”*, тобто вирок судді, в якому він ще раз обговорює і осуджує кожного з братів. У цьому аспекті версії є різними. Потрібно також зазначити, що такого вироку немає ані в оригінальному творі Беральда, ані в перекладі Конача. Отже, це самостійний додаток Папроцького.

Чеське *“Рішення судді”* підсумовує всі гріхи і встановлює покарання для кожного з них: *“Ustanovujeme tehdy, aby ti, kteříby se ve dne i v noci ožralstvím obírali na žádném loži položení nebývali, v dobrých šatech aby nechodili, šátku k utírání úst neměli, ale aby jim toliko od psu v pusky bývali lizání. Ti jimžby se ta šeredná a smilná všetečnost tak dobře líbila, aby vždy smradem zápachali, zdravého těla neměli a od tich, k kterýmžby dcerám neb ženám přihlížovali, aby bývali palcemi z domu vychmávání. Kostkár, kterýžby noc hraním zmařil, ve dne aby pokojného neměl odpočínuti, když seklne, aby mu žádný nevěřil a jestližeby jidlo zmeškal buď večeri buď oběd, aby se potomně pro něho stůl nekryl”*. При цьому Папроцький не є категоричним: він прославляє засаду міри, яку повсюдно проголошують філософи та моралісти епохи ренесансу і допускає помірне пиття вина, а також любовці в

розумних межах: “*Nezapovida se tuto vina píti a truňk mírný učíniti, víme, že spasitel náš jsouce In Cana Galileae, vina z vody přičíniti račil. Aniž také býti má haněné obírání mírné a uctivé s Venuši*”.

Отже, “*Testament starca jednego*” і “*Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn*” – типові гуманістичні діалоги, у рамках яких відбувається обмін різними поглядами. Це вже не персонажі з середньовічних спорів, пов’язані однією універсальною мораллю, якій пасивно підкоряються. Кожен учасник діалогів Папроцького захищає свою моральність, відстоює своє ставлення до світу. Є тут також алюзії до мислителів ренесансу – прихильників свободи людини, прояву нею розуму і вільної волі. До цих цінностей, особливо в чеській версії діалогу, брати дуже часто звертаються в своїх висловлюваннях. Різний підхід до обговорюваної тематики в польській і чеській версії твору Папроцького значною мірою обумовлений вибором різних літературних гатунків, у рамках яких він реалізується. У польській сатирі бачимо критичну позицію автора щодо реальності, відтворення її в кривому дзеркалі, тому тут є численні бруталні картини з життя. Чеський твір має радше риторичний характер. Незамасковане віддзеркалення реальності тут замінене абстрактними описами всіх трьох вад і їх наслідків. Мова братів нагадує красномовство адвокатів.

Є велика кількість цитат з античних авторів та з святого Письма.

В обох версіях Папроцький відстоює засади золотієї середини, яку пропагували стародавні мислителі і яка полягає в помірності. У “*Testamencie starca jednego*” автор акцентує на питті вина в міру, в свою чергу, в чеському тексті “*Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn*” він проявляє ще більшу поблажливість і, крім помірного пиття, схвалює також помірну тілесну насолоду.

Латина є і в польській, і в чеській версіях твору. Деякі фрагменти важливі для змісту, тому читач, який їх не розумів, мав проблему зі сприйняттям усього тексту. Макаронізми вказували на те, до кого Папроцький адресував свій текст, автор обмежився колом осіб дворянського походження, у рамках якого перебував і на батьківщині, і в еміграції.

Переклад *Світлани ВИННИЧЕНКО*

**“TESTAMENT OF THE OLDMAN” BY BARTHOLOMY PAPROCKI
IN POLISH AND CZECH LANGUAGE**

Klaudia KOCHUR-LEJK

University of Szczecin

40 B, al. Piastow, Szczecin, 71-065 (Poland), e-mail: klkoczur@wp.pl.

Institute of Slavonic Philology

The works of Bartholomew Paprotski “Testament starca jednego” and its Czech version “Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn” are compared in the article. Their similarities and differences are pointed out.

Key words: Renaissance, dialogue, culture, Polish literature, Czech literature, makaronism, holy books.

**“ЗАВЕЩАНИЕ ОДНОГО СТАРЦА” БАРТОЛОМЕЯ ПАПРОЦКОГО
НА ПОЛЬСКОМ И ЧЕШСКОМ ЯЗЫКАХ**

Клавдія КОЧУР-ЛЕЙК

Щецинский университет

ал. Пястов, 40 Б, Щецин, 71-065 (Польша), e-mail: klkoczur@wp.pl.

Институт славянской филологии

В статье сравниваются произведения Бартоломея Папроцкого “Testament starca jednego” и его же чешская версия “Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn”, устанавливаются сходства и различия между ними.

Ключевые слова: ренессанс, диалог, культура, польская литература, чешская литература, макаронизм, святое Писание.

Стаття надійшла до редколегії 05.07.2010

Прийнята до друку 24.09.2010